

hand-made books; playing publications are divided into books-constructors and books-transformers. Depending on specifics of information representation the electronic format of publications includes the following subtypes: audio, multimedia and interactive publications. The alternative format of publications includes: book as an industrial product and book as an element of the environment. The alternative format of publications is created by two methods: transformations of the constructive decision and integration of graphic information representation.

By the nature of publishing printed books are divided into fiction books and reference books; by the suitability for preschool children – of a big format, of an average format and “tiny books”; by the information perception method – visual, sound, multisensory, tactile, aroma-books, etc.

Key words: children book, preschoolers, reader's interest, formation, typology of children publications, types of books, variety.

УДК 373.2.016:003-028.31

Ірина Газіна
Iryna Hazina

ДО ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ ПОЧАТКОВИХ НАВИЧОК ЧИТАННЯ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

ON THE ISSUE OF FORMATION OF PRESCHOOL CHILDREN'S PRIMARY READING SKILLS

У статті проаналізовано проблему формування навичок читання у дітей дошкільного віку. Зокрема, зацікнено увагу на питаннях доцільності навчання читання дошкільників, обсягів та методів навчання, а також умов, за яких процес навчання дошкільників основам читання буде ефективним. Окресливши основні методи навчання читання дітей, які сьогодні практикуються в навчально-виховному процесі ДНЗ (аналітико-синтетичний, складовий та метод глобального читання), автор зосереджується на умовах реалізації аналітико-синтетичного методу, який є найпоширенішим та таким, що довів свою ефективність.

Ключові слова: навчання читання, діти дошкільного віку, навчальний процес, аналітико-синтетичний метод, ігрова діяльність, поетапність.

Сьогодні доволі часто в ході різноманітних дискусій на педагогічну тематику виринає проблема, пов'язана з навчанням читання дітей дошкільного віку. Суперечки виникають навколо питань: Чи взагалі потрібно вчити читати дитину дошкільного віку, чи залишити цю проблему на відкуп учителів молодших класів? Якщо ж навчання доцільне, то в якому обсязі воно має відбуватися, які умови забезпечать її ефективність.

Власне у нашій статті постараємося дати відповідь на ці питання.

Отже, щодо самої проблеми необхідності отримання навиків читання дітьми ще до того часу, як вони переступлять поріг школи. Звичайно, можна почути багато суджень щодо того, що читати дитину мають навчати вчителі початкових класів.

Поширеною є теза, що навички читання та письма потрібно формувати у школі, а у дошкільний віковий період треба закладати лише передумови, які дають змогу дитині більш-менш швидко оволодіти цими навичками у школі [9, с. 3-5].

Однак, низка об'єктивних та суб'єктивних чинників указують на те, що дитина дошкільного віку уже має вміти читати.

Зазначимо, що читання відіграє вкрай важливу роль у процесі становлення особистості, забезпечує її моральний та інтелектуальний розвиток [5, с. 5], а також зумовлює розвиток

комунікативності [8, с. 18]. Відтак, безперечно, що власне формування початкових навиків читання є важливою складовою розвитку людини саме в період дошкільного дитинства, коли закладаються основи особистості, коли відбувається інтенсивний процес її становлення.

Крім цього, наголосимо на тому факті, що сьогодні в переважній більшості шкіл набір до першого класу здійснюється на основі конкурсного відбору, одним із основних критеріїв якого є вміння читати. А програми першого класу вимагають від дітей відповідної підготовки, в тому числі й знання звуків і букв, вміння читати двоскладові та трискладові слова, короткі речення.

Важливим аргументом є й те, що першокласникові доведеться читати не лише буквар, а й умови задач з математики, логіки тощо. Відтак, та дитина, яка на елементарному рівні опанувала читання, прийшовши до школи, зможе швидше прочитати умову задачі, усвідомити прочитане й приступити до виконання поставленого завдання. Це є безперечно важливо за умови, що урок триває всього 35 хв.

Вагомою є роль читання в процесі адаптації дитини до школи. Адже відсутність елементарних навиків читання стає причиною появи дискомфорту, невпевненості в умовах, коли більшість однолітків уже вміють читати.

І насамкінець, актуальним на часі є інформаційна компетентність. Дитина має вчитися отримувати необхідну інформацію, аналізувати її, оцінювати й робити відповідні висновки. Без навиків читання це неможливо.

Зазначимо, що окреслена проблематика викликає інтерес у колі науковців. Питання методики навчання грамоти, зокрема й читання, дітей дошкільного віку висвітлено в роботах К. Крутій, А. Богуш, М. Захарійчук, І. Луценко, Л. Шелестової, О. Каплуновської, Є. Сарапулової, І. Товкач та ін.

Низка лінгводидактичних досліджень присвячено проблемам навчання дітей дошкільної та початкової ланок читання і письма (О. Бігич, В. Жуковський, Н. Лисанова, Р. Мартинова, С. Ніколаєва, К. Онищенко, В. Плахотник, Г. Рогова, О. Савченко, С. Фоломкина та ін.).

На формування навиків читання у дітей дошкільного віку націлюють і державні документи, що регламентують організацію освітньої роботи в ДНЗ. Зокрема, в Базовому компоненті дошкільної освіти в Україні в освітній лінії “Мовлення дитини” зазначається на тому, що дитина дошкільного віку має знати всі букви алфавіту [1, с. 21].

Програма виховання і навчання дітей від 2 до 7 років “Дитина” спрямовує на те, що в роботі з дітьми старшої групи (шостий рік життя) слід формувати початкове вміння усвідомленого читання. Зокрема дошкільники мають отримати практичні уявлення про букву (бачимо і пишемо), а також засвоїти букви, які позначають голосні та приголосні звуки. Також вони мають засвоїти основний спосіб читання – злите причитування двох букв, що позначають сполучення приголосного з голосним (злиття). Крім того програмою передбачене формування початкових умінь читати склади (слова) простої “приголосний + голосний”, “голосний + приголосний” та ускладненої структури типу “приголосний + голосний + приголосний”), двоскладових слів найпростішої структури, а також усвідомленого читання простих речень з 2 – 4 слів у межах вивчених літер [3, с. 165].

У програмі “Впевнений старт” зазначається на необхідності ознайомлювати дошкільників з буквами як знаками передачі звуків на письмі, сприяти ознайомленню з основними буквами за принципом частотності вживання відповідних звуків в усному мовленні, пропонуючи дітям не алфавітні, а звукові їхні назви [7, с. 19].

Водночас, відзначимо, що в інших популярних на сьогодні програмах, згідно з якими відбувається навчально-виховний процес в українських ДНЗ, таких як “Українське дошкілля” [2] та “Дитина в дошкільні роки” [4] в сенсі мовленнєвого розвитку не виокремлюється окремою роботою з навчання основам читання. Власне це опосередковано підтверджує актуальність нашої проблеми та необхідність її подальшого дослідження.

На сьогодні існує доволі багато теорій і методик, які обіцяють швидко навчити дитину читати. Проте педагоги мають пам’ятати, що, обираючи ту чи іншу методику, слід

дотримуватися природної логіки розвитку дитини. Слід зважати на психологічні ознаки готовності дітей до навчання читання. На думку психологів, такими ознаками слугують такі психологічні прояви у дитини дошкільного віку:

- навчилася говорити і почала говорити простими реченнями (в іншому разі можлива затримка мовного розвитку);
- добре чує і розрізняє окремі звуки в словах, володіє достатнім словниковим запасом;
- не має логопедичних проблем;
- розуміє, що таке ліворуч і праворуч, тобто не має проблем з просторовою орієнтацією.

При цьому слід враховувати й такий об'єктивний чинник, як природою обумовлену етапність дозрівання мозку дитини. Так, у період раннього дитинства (два-три роки) йде бурхливий розвиток сенсомоторної та емоційної сфери дитини. Це час, коли дитині потрібно бігати, стрибати і грати. Тому примусова навчальна діяльність аж ніяк не піде на користь дитині і може спричинити збої в розвитку емоційних процесів та соматичної системи.

Власне сам розвиток мислення відбувається від наочно-образного до абстрактно-логічного. Відтак, якщо дитину, яка в свої 2-3 роки ще не відрізняє метелика від пташки і не засвоїла поняття “багато-мало”, вчити писати букви і цифри, цей закон перевертається з ніг на голову. А ось чотири-п'ятирічну дитину цілком можна починати знайомити з цифрами та літерами, а вже далі формувати вміння читати двоскладові та трискладові слова, короткі речення.

Саме в цей період у дитини з'являється бажання вчитися читати, вона починає свідомо розуміти, для чого їй це потрібно, зароджується природна потреба до самостійного читання. Важливим є те, що дитина починає усвідомлювати, що це потрібно їй, а не батькам чи вихователям. Дитина доходить висновку, що отримувати відповіді на запитання можна не лише ставлячи їх дорослим, а й шляхом отримання знань із прочитаних вивісок, етикеток, книг, отримуючи від цього задоволення та яскраві враження. Отже, процес навчання читання дітей дошкільного віку слід розпочинати з 4 років, коли можна приступити до вивчення літер та поступово перейти до складання складів.

Проте, актуальними залишаються питання, як організувати навчальний процес, яку методику обрати, якими методами та прийомами скористатися, щоб навчання читання для дітей було цікавим, бажаним та результативним.

Сьогодні в навчально-виховному процесі ДНЗ використовуються різноманітні методики. Частіше всього йдеться про три основних напрями навчання дітей читання:

- аналітико-синтетичний;
- складовий (по складах);
- метод глобального читання (по словах).

Найбільш традиційним і ефективним є так званий “аналітико-синтетичний” метод (автор К. Ушинський), коли одиниця читання – літера. На початковому етапі навчання дітей грамоти за основу аналітичної (розклад слова на склади, звуки) та синтетичної (сполучення звуків, букв у склади, слова і читання їх) роботи береться звук. Буква вводиться як позначення звуку після ознайомлення з ним. Для усвідомлення звуку як одиниці мовлення дитина має оволодіти вміннями виділяти його зі звукового комплексу (слова), чути і впізнавати виучувані звуки в інших звукових сполученнях, зіставляти звуки, вимовлені окремо та в словах, розуміти, що від зміни звуку змінюється й зміст слова.

Користується популярністю складовий (по складах) напрям читання. За цим принципом побудована методика раннього читання, автором якої є М. Зайцев. Навчальним посібником є спеціальні картки або кубики, на гранях яких нанесені мовні одиниці (склади і літери), за допомогою яких можна скласти будь-яке слово і багато словосполучень. Деякі кубики повторюються для того, щоб можна було складати такі слова, як МА-МА, МА-ША, СА-ША тощо.

Таблиці ж допомагають побачити букви, склади і цифри в системі. Крім опису самої методики навчання читання, автор пропонує низку цікавих ігор, пісень, дає рекомендації щодо використання дидактичного матеріалу. Пропоновані в таблиці рядки, стовпчики, алфавіт

виспівується з дітьми на знайомі їм мелодії. Ритмічно проспівуючи склади з музикою, в дитини виробляється чітка вимова, швидше запам'ятовується пропонований матеріал.

Приступати безпосереднього до вивчення букв, на думку автора, можна лише тоді, коли дитина навчиться впевнено читати складовим методом.

Третій напрям – метод глобального читання (словами). Прикладом такого напрямку є відома методика Глена Домана. Людина мислить, говорить словами, тому засновник методу вважає опанування читання за словами найбільш фізіологічним. Навчальний процес за Доманом являє собою демонстрацію карток (картинка + слово).

Запам'ятовуючи слова, дитина навчиться швидко читати. Роль учня пасивна – він тільки дивиться і сприймає.

Звичайно, що пропоновані методи навчання грамоти мають право на існування та за різних умов є ефективними. Однак, найпопулярнішим, таким, що сьогодні успішно використовується для розв'язання комплексу освітньо-виховних та розвивальних завдань навчання грамоти як дітей дошкільного віку, так і першокласників, є саме перший метод – аналітико-синтетичний.

Говорячи власне про роботу з дошкільниками з формування основ читання в системі саме аналітико-синтетичного методу, слід акцентувати увагу на кількох моментах.

По-перше, яку б методику ми не обрали, які б прийоми не використовували в роботі з дошкільниками, зважаючи на те, що у дошкільному віці провідною діяльністю є гра, лише в процесі гри будь-яка навчальна діяльність буде давати найкращий результат.

Саме в ігровій діяльності навчання відбувається в умовах активного включення мимовільної пам'яті коли інформація запам'ятовується набагато швидше й краще, ніж коли задіяні довільні процеси керовані вольовими зусиллями [11, с.13]. Ігрова ж діяльність дає змогу активізувати саме мимовільну пам'ять. Це вбачається важливим у процесі навчання читання, особливо коли перед дітьми стоїть одне з найскладніших завдань – вивчення літер алфавіту. Як відзначає Л. Шелестова: “Якщо не давати дитині установку на те, щоб вона вчила літери, не просити її запам'ятати й навчитися, вона буде просто гратися. слухати, спостерігати, переживати певні ситуації, розв'язувати логічні завдання, малювати вирізати, ліпити, співати, тоді як літери запам'ятовуються мимовільно, непомітно” [11, с. 12].

Ми, дорослі, маємо пам'ятати, що не слід позбавляти дитину природної, бажаної, цікавої, вкрай необхідної ігрової діяльності. Не слід пропонувати діяльність непосильну її вікові. Це в подальшому призведе до втрати бажання дитини до читання.

Влучними є слова психолога Л. Ковальчук: “Щоб стати дорослим, потрібно спочатку повною мірою побути дитиною і взяти з дитинства все, що потрібно, і увійти в доросле життя повноцінною людиною, без втрат. Ці втрати у дорослому житті непоправні. В дитинстві ми повинні грати на повну, мріяти, фантазувати, проявляти всі емоції, бути вільними. А необхідні умови для цього мають надати дорослі” [6].

Отже, процес навчання читання має обов'язково вміщувати різні ігрові ситуації та цікаві сюжети. Усе це набагато цікавіше та ефективніше, ніж просто завчати букви, сидячи за столом перед книжкою чи зошитом.

Так, знайомлячись із літерою А, діти можуть її проспівати. При цьому вони можуть змінювати інтонації: як карлики і як велетні; як лицарі і як боягузи; як вовки і як мишенята тощо. Можна запропонувати дітям покласти спати улюблену іграшку та заспівати їй колискову, вимовляючи: – А-а-а. Також можна викласти букву А ізоляційною стрічкою, яку діти будуть використовувати як автомобільну дорогу, по якій будуть слідувати автобуси і трамваї. Крім того, можна запропонувати дітям виліпити букву з пластиліну, тіста тощо.

По-друге, навчання читання має відбуватися не лише в ході занять із мовленнєвого розвитку, а й під час різноманітних видів дитячої діяльності: конструювання, музики (співи, танці), театралізації, малювання, ліплення, аплікації, обведення, вирізання, витискання (відбиток) на папері чи мокрому піску, викладання букв із природного та покидькового матеріалу, випічки тощо.

Одноманітність не є рушієм у навчанні та розвитку дитини. Відтак, часта зміна діяльності, коли активізуються різні сфери чуття дитини, сприяє кращому навчанню.

По-третє, не слід вчити дітей із владно-авторитарної позиції. Безумовно, процес навчання читання є досить складним, вимагає від педагога немало зусиль, “терплячості” до всіх дитячих емоцій і перепадів настрою. Дитина не може взяти під контроль свої почуття, вони імпульсивні, а дорослий – може. І свої, і дітей. Керуючи своїм емоційним станом як інструментом, педагог має впливати на емоції дитини і створювати найоптимальніші умови для навчання. Іноді слід вдаватися до гумору, а іноді погратися голосом, говорити голосніше, тихіше, майже пошепки, іноді робити довгі паузи і мовчати. Слід моделювати навчальний процес, уміло налаштовувати дітей на працю [6].

По-четверте, вивчаючи букви, не слід їх пов'язувати з певним словом або віршем, щоб дитина запам'ятовувала насамперед обриси літери, а не той факт, що, наприклад, літера “А” – це автобус, а літера “Б” – це барабан. Дитина має запам'ятовувати букви, а не картинки в абетці.

Окрім цього слід пам'ятати, що в основі навчання грамоти лежить не буква, а звук. Потрібно вчити з дитиною звук, який позначає ту чи іншу букву, а не саму назву літери. Це допоможе їй не заплутатися, коли прийде час вчитися з'єднання букв у склади. Складати букви в склади можна під час вивчення алфавіту, навіть не закінчивши його вивчення повністю. При навчанні важливо вчити дитину вимовляти звуки не роздільно, а одним цілим.

Насамкінець, чи не найважливішим моментом навчання дітей дошкільного віку основам читання є його поетапність. На першому етапі діти мають ознайомлюватися з буквами, які позначають голосні звуки; у ході другого – з буквами, що позначають приголосні звуки та читають відкриті склади; на третьому етапі (коли уже засвоєні всі букви, що позначають приголосні звуки, сформовані навички читати склади, що утворюються з ними, діти опанували одно- та двоскладові слова) відбувається вивчення складів з йотованими літерами. Наступний етап – ознайомлення із закритими складами (голосний + приголосний). Далі відбувається перехід до вивчення відкритих складів із кількома приголосними (приголосний + приголосний + голосний). Насамкінець, коли діти вже навчилися читати різні типи складів, можна перейти до читання слів [10, с. 4-5].

Коли підготовлена база до навчання, щоб навчитися складати склади, починаємо з відкритих, а потім уже закріплюємо складами, які закінчуються на приголосні літери. Деякі склади – це вже ціле слово, наприклад, ОХ. Пояснюємо дитині, що слово складається саме з складів, і кожне з них має своє значення. Наступним етапом стає читання простих слів по складах. На цьому етапі важливо слідкувати за тим, як дитина їх вимовляє, вчити правильної інтонації, розстановки пауз між словами і реченнями.

Отже, навчання дітей дошкільного віку читання є доцільним за умови врахування їх психологічних та фізіологічних показників розвитку та методично правильної побудови навчального процесу.

Список використаних джерел

1. Базовий компонент дошкільної освіти : Науковий керівник : А. М. Богущ, дійсний член НАПН України, проф., д-р пед. наук.; Авт. кол-в: Богущ А. М., Беленька Г. В., Богініч О. Л., Гавриш Н. В., Долинна О. П., Ільченко Т. С., Коваленко О. В., Лисенко Г. М., Машовець М. А., Низковська О. В., Панасюк Т. В., Піроженко Т. О., Поніманська Т. І., Сідельнікова О. Д., Шевчук А. С., Якименко Л. Ю. – Київ, 2012. – 26 с.
2. Білан О. І. Програма розвитку дитини дошкільного віку “Українське дошкілля” / О. І. Білан, Л. М. Возна, О. Л. Максименко, Л. Р. Овчаренко, Л. С. Руханська, В. Р. Самсін. – Тернопіль : Мандрівець, 2012. – 264 с.
3. Дитина : Освітня програма для дітей від двох до семи років / Наук керівник проекту В. О. Огнев'юк; авт. кол.: Г. В. Беленька, О. Л. Богініч, Н. І. Богданець-Білоskalенко

- [та ін.]; наук. ред.: Г. В. Беленька, М. А. Машовець. – Київ : Київ ун-т ім. Б. Грінченка, 2016. – 304 с.
4. Дитина в дошкільні роки : комплексна освітня програма / Автор. колектив ; наук. керівник К. Л. Крутій. – Запоріжжя : ТОВ “ЛПІС” ЛТД, 2016. – 160 с.
 5. Каплуновська О. М. Цікава грамота : старший дошкільний вік / О. М. Каплуновська. – Харків : Видавництво “Ранок”, 2017. – 176 с.
 6. Ковальчук Л. Як навчити навчатися // Електронний ресурс. Режим доступу : <http://nv.ua/ukr/style/blogs/jak-navchiti-navchajetsja-blog-psihologa-1122691.html>.
 7. Освітня програма “Впевнений старт” для дітей старшого дошкільного віку / Н. В. Гавриш, Т. В. Панасюк, Т. О. Піроженко, О. С. Рогозянський, О. Ю. Хартман, А. С. Шевчук]; За заг. наук. ред. Т. О. Піроженко. – Київ : Українська академія дитинства, 2017. – 80 с.
 8. Сарапулова Є. Учити без переучування. Технологія навчання швидкого свідомого читання / Є. Сарапулова // Палітра педагога. – 2013. – №1. – С.18–22.
 9. Стадненко Н. Готовність дитини до школи: складові успішного навчання / Н. Стадненко // Початкова школа. – 2000. – № 9. – С. 3–5.
 10. Шелестова Л. В. Вчимося читати. Частина 1 : робочий зошит для дітей 4-6 років / Л. В. Шелестова. – Київ : “Фенікс”, 2017. – 272 с.
 11. Шелестова Л. Читати залюбки / Л. Шелестова // Дошкільне виховання. – 2014. – №4. – С. 12–13.

The article analyzes the problem of developing preschool children's reading skills. It gives the answer to the questions if it is necessary to teach a child of preschool age to read, how to do it and what are the conditions to make the learning process effective.

Speaking about the optimal time to start teaching a child to read, the author emphasizes on the child's mental and physical development. In particular, the child's readiness to start reading is indicated by her ability to make simple sentences, to distinguish between separate sounds in words; the lack of speech problems and problems with spatial orientation. The most important thing in this sense is the child's desire to learn reading and conscious understanding of the necessity of reading. Therefore, the process of teaching children of preschool age to read should start at the age of 4 when it is possible to start learning letters and gradually compositing of syllables (5-6-year-old children).

Having outlined the main methods of teaching being practiced in the educational process of preschool educational establishments (analytical-synthetic, syllabic and method of global reading), the author focuses on the implementation of the analytical-synthetic method, which is the most common and its effectiveness is proved.

It is emphasized that teaching of preschool children reading should be performed in the form of game, and not only during the classes of speech development, but also during various types of children's activities. One of the most important conditions of successful teaching of preschool children is step-by-step learning, according to which the acquisition of more sophisticated skills is based on the successful mastering of simpler ones (from reading letters to reading syllables and simple words).

Key words: *teaching reading, children of preschool age, educational process, analytical-synthetic method, game activity, step-by-step learning.*